

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Marttinen, Heta

Title: Kirjallisuus ajassa

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Marttinen & Suomen avantgarden ja modernismin seura, 2021

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Marttinen, H. (2021, 27.4.2021). Kirjallisuus ajassa. Finnish Avantgarde and Modernism Network, FAM. <https://finnishavantgardenetwork.com/2021/04/27/kirjallisuus-ajassa/>

Marttinen, H. (2021, 27.4.2021). Kirjallisuus ajassa. *Finnish Avantgarde and Modernism Network, FAM*.
<https://finnishavantgardenetwork.com/2021/04/27/kirjallisuus-ajassa/>

[Kirjallisuus ajassa](#)



Heta Marttinen

Arvio Teemu Ikonen teoksesta *Kirjallisuuden aika. Sarjallinen tutkielma nykyisyyden ongelmasta* (Teos, 2020, 387 s.)

Teemu Ikonen kohdistaa teoksessaan *Kirjallisuuden aika. Sarjallinen tutkielma nykyisyyden ongelmasta* (2020) valokeilan näennäisesti triviaaliin kysymykseen: mihin etuliite *nyky-* sanassa nykykirjallisuus itse asiassa viittaa; minkälaisessa kontekstissa kirjallisuus on juuri nykykirjallisuutta, aikalaista, tämänhetkistä? Nykykirjallisuuden käsitettä käytetään läpinäkyvänä määreenä, jota ei ole tarpeen määritellä – ikään kuin kaikki tietäisivät mihin nykykirjallisuudesta puhuttaessa viitataan.

Käsitteellisestä itsestänselvyydestä huolimatta konsensusta siitä, mitä nykykirjallisuus on tai mistä nykykirjallisuus alkaa, ei kuitenkaan ole.

Ikonen avaa lukuisista tarkkanäköisistä pienoistutkielmista koostuvan teoksensa juuri kysymyksellä ”Mistä nykykirjallisuus alkaa?” (s. 9) ja nostaa esimerkkejä kotimaista oppikirjoista ja *Suomen nykykirjallisuus* -teoksesta (2013). Niissä nykykirjallisuuden katsotaan alkaneen milloin sotien jälkeen 1950-luvulla, milloin 1980-luvulla, milloin 1990-luvun alussa, tai lopulta 2000-luvun taitteessa. Kirjoittaja irrottautuu ainakin osittain tämänkaltaisista historiallista aikamääreistä. Avaamalla ja analysoimalla kirjallisuuden nykyisyyttä juuri käsitteellisistä lähtökohdista hän näyttää, että kirjallisuuden suhde aikalaiskulttuuriin ja nykyisyyden kysymykset ovat olleet läsnä kirjallisuudessa toistuvasti ja leimallisesti läpi 1900-luvun, sekä kanonisoitujen modernistien että marginaalin edustajien pohdinnoissa.

Kirjallisuuden aika on alaotsikkonsa mukaisesti ”sarjallinen tutkielma”, jonka yhdessätoista luvussa Ikonen käsittelee laaja-alaisesti ja samalla yksityiskohtaisesti kirjallisuuden ja sen rajavyöhykkeelle asemoituvien aikalaiskulttuuristen ilmiöiden vuorovaikutusta. Lukujen väliset kytkökset ovat vahvat, mutta niitä on mahdollista lukea itsenäisinä tutkielminaan. Kirjan teoreettisina lähtökohtina ovat taideteoreetikko **Peter Osbornen** pohdinnat *comtemporaryn* käsitteestä sekä **Jacques Rancièren** analyysi kirjallisuuden käsitteen historiasta. Teosanalyyseissaan Ikonen keskusteluttaa myös lukuisia muita teoreetikkoja ja näkökantoja klassisen kauden kertomusteoreetikoista yhteiskunnan- ja kulttuurintutkijoihin, saksalaisfilosofeihin ja taideteoreetikoihin.

Teoksen rakenne ja teoreettiset lähtökohdat mahdollistavat 1900-luvun kirjallisuuden ja kirjallisuuskäsitysten kehityksen ja muotojen tarkastelun ohi vakiintuneiden periodisaatiorakennelmien. Esimerkiksi luvussa ”Kirjallisuus ja historia” Ikonen näkee modernismi-termin keskeisyyden kirjallisuuskeskusteluissa ja siitä versoneiden, kirjallisuuden nykyisyyttä määrittämään pyrkivien periodikäsitteiden (postmodernismi, postpostmodernismi, altermodernismi, metamodernismi jne.) osoittavan, ettei kirjallisuuden aika historiallisesti taivu modernismista juontuvaan lineaarisuuteen ja kausaalisuuteen.

Kirjallisuuden aikaa ja nykyisyyttä tulisi Ikosen mukaan tarkastella anakronistisena siinä merkityksessä, jonka Rancièrè on termille määritellyt: ei-aikalaisuutena ja moniaikaisuutena. Moniaikaisuus erillisten ajallisten linjojen samanaikaisuutena ilmenee myös tavassa, jolla 1900-luvun loppupuolen historiallisissa kertomuksissa nivotaan yhteen elementtejä eri aikakausilta. Kyseisen luvun analyyseissaan Ikonen tarkastelee historiallisten tapahtumien välittyneisyyttä **Edgar Reitzin** *Heimat*-sarjaelokuvassa (1984–2013), ajan rakenteellista mutta juonetonta yhtenäistämistä **Olga Tokarczukin** teoksissa sekä kysymystä puhuvasta subjektista ”aikaa sitovana tekijänä” **Elfriede Jelinekin** toiminnattomissa ja henkilöahmottomissa näytelmissä.

Ikosen teos on kaikessa analyttisessä ja teoreettisessa runsaudessaan perusteellinen ja monipuolinen. Yhtäältä moinen paneutuminen aihepiiriin on ehdottomasti katsottava *Kirjallisuuden ajan* ansioksi sen tarjotessa tarttumapintaa erilaisista tieteellisistä paradigmoista tuleville lukijoille. Toisaalta perinpohjaisuus tekee teoksen lukemisesta paikoin raskasta ja vaikeakin. Yhteyksien hahmottaminen ja argumentaation seuraaminen vaikeutuu, jos lukija joutuu palaamaan tekstissä taaksepäin tarkistamaan, mihin tai kenen näkemyksiin argumentaatio perustuu. Vaikka Ikosen teos salliiikin selailevan, kursorisenkin lukemisen, ajatuksetonta lukemista se ei salli.

Ikonen purkaa monoliittisiä käsityksiä kirjallisuuden omalakisesta luonteesta nivomalla kirjallisuutta yhteen politiikan, historian, elokuvan ja massakulttuurin kanssa, mutta kytkee kirjallisuuden myös sellaisiin perustavanlaatuisemmin ihmisyyteen liittyviin asioihin kuten kieleen, elämään, kuolemaan ja muistoon. Viimeksi mainittuun liittyy myös yksi teoksen mieleenjäävimmistä analyyseista, jossa Ikonen tarkastelee muistoista kertomista **Imre Kertészin** holokaustikokemuksista kertovassa romaanissa *Kohtalottomuus*.

Ikonen kiinnittää huomiota siihen, kuinka keskitysleiriltä selvinnyt kertoja välttää kerronnassaan retrospektiota hämärtäen eroa kerronnan ja kokemuksen ajan välistä etäisyyttä. Tämä luo huomattavan ambivalenssin itse kokemuksen ja sen kertomisen tavan välille. Ikonen summaa:

Saadakseen aikaan dramaattisen eron tietämättömän pojan ja tietäväisten lukijoiden välille ja säilyttääkseen samalla kokemuksen ambivalenssin Kertész luo kertojan, joka on kuin ei tietäisi mitään, joka on siis irti omasta nykyisyydestään. Jotta hänen muistonsa tulisivat ilmi tulevan suhteen avoimina, hänen on kerrottava kokemansa kuin kärsisi muistinmenetyksestä. Tässä mielessä *Kohtalottomuuden* kertoja ei ole mimeettinen, todellisen ihmisen kaltainen hahmo, vaan nimenomaan kirjallinen luomus. (s. 179)

Pohtiessaan kirjallisuuden omalakisuuutta ja sen suhdetta aikalaiskulttuuriin Ikonen korostaa, että kirjallisuudella on toki rajansa, mutta huomauttaa, etteivät rajat toimi vain esteenä, joka rajaa kirjallisuuden täysin historiallisten, kulttuuristen ja poliittisten vaikutteiden tavoittamattomiin. Hänen mukaansa rajat voivat toimia myös *yhteytenä*, jolloin raja näyttäytyy porttina tai kynnyksenä, joka liittyy kirjallisuuden ja sen aikalaiskulttuurin yhteen, sekä kalvonomaisena *välityksenä*, joka ”sallii vuorovaikutuksen kirjallisuuden ja sen ulkopuolen välillä tietyillä suodattamisen ja mukauttamisen periaatteilla” (s. 28–29). Välitystehtävässään kirjallisuuden raja korostaa myös kirjallisuuden ja kirjallisuuskäsitysten muuttuvaista luonnetta. Ikonen muistuttaa: ”Se mitä ei lueta nyt kirjallisuudeksi, voi tulevaisuudessa näyttää suorastaan sen perusmuodolta; näin kävi muinoin romaanille” (s. 30).

Ikosen painotus vaikuttaisi olevan verrattain laajojen, institutionaalistenkin kokonaisuuksien ja ilmiökimppujen hahmottamisessa. Kiehtovaa on myös pohtia, missä määrin kirjallisuuden aikalaiskulttuuriselle rajavyöhykkeelle on mahdollista sijoittaa myös lukija, joka vuorovaikutuksessa institutionalisoitujen käsitysten ja aikalaiskulttuuristen keskustelujen kanssa muodostaa omaa kirjallisuuskäsitystään. Tämä tuli mieleeni kuunnellessani Yle Radio Suomen *Pyöreä pöytä* -ohjelma, jossa keskusteltiin keskiviikkona 21.4.2021 kirjallisuuden merkityksestä. Keskustelijoiden pohtiessa heille henkilökohtaisesti merkittävimpiä teoksia **Kaarina Hazard** muistelee oppineensa lukemaan varhain ja luki paljon, muttei osannut tehdä eroa erilaisten tekstien välille, ja siksi hän voi kokea merkittävänä niin *Raamatun* kuin puhelinluettelonkin – molemmat ovat isoja kirjoja, joissa on paljon sanoja. *Raamattu* on toki kirjallisuuden kaanonin *Magnun Opus*, sen sijaan puhelinluettelo, tai yleensä luettelomuotoon perustuva kirjallisuus lukeutuu lähinnä avantgardistiseen tai kokeelliseen marginaaliin.

Lopuksi, Ikosen teoksen otsikko on sikäli hieman harhaanjohtava, ettei *Kirjallisuuden ajan* fokuksessa ole kirjallisuuden aika tai aika kirjallisuudessa, vaan ennen kaikkea kirjallisuus ajassa. Lopulta mielessä on kysymys, johon Ikonenkin heti alussa viittaa (s. 12): mikäli kirjallisuuden nykyisyys määrittyy tietyissä aikalaiskontekstissa suhteessa muihin kulttuuri-ilmiöihin, onko kirjallisuuden nykyisyydelle loppua – jos on, milloin, ja mitä sen jälkeen tulee? Yhtä kaikki, kyseessä on teos, johon soisi itse kunkin kirjallisuutta, taiteita tai kulttuuria tutkivan tai opiskelevan tarttuvan. Itsestään selvätkin käsitteet vaativat määrittelyä.